

UDRUŽENI RAD U TEORIJI MARKSIZMA

dragan pejić

U ovih nekoliko rečenica vrtićemo se izvanom Marks u marksizmu, s namerom da u tim epohalnim idejama potražimo šta je živo i savremeno i ono što Nacrt zakona o udruženom radu nudi u transformaciji naših društvenih odnosa.

I najslabijem poznavacu Marksove teorije poznato je njegovo isticanje da »oslobodjenje rada nije lokalni ni nacionalni, nego socijalni problem koji obuhvata sve zemlje u kojima postoji moderno društvo«. Te da je »ekonomsko vođenje radničke klase onaj veliki cilj kojem svaki politički pokret treba da bude potčinjen kao sredstvo«. Koliko je Marks bio zaokupljen idejom i praksom ekonomskog oslobodjenja radničke klase o tome, doduše, govori čitavo njegovo delo, ali je, pored ostalih, veoma karakteristična njegova misao o Pariskoj komunij u *Gradanskom ratu u Francuskoj*. On tamo kaže:

»Ona je htela da individualnu svojinu učini stvarnošću pretvarajući sredstva za proizvodnju, zemlju i kapital, koji sada, pre svega, predstavljaju sredstva za porobljavanje i eksploataciju rada, u puka oruđa slobodnog i udruženog rada... Ako združna proizvodnja ne treba da ostane varka i zamka ako ona treba da potisne kapitalistički sistem, ako udružene zadruge treba da regulišu nacionalnu proizvodnju po jednom zajedničkom planu i da je tako uzmu pod svoju sopstvenu kontrolu i učine kraj stalnoj anarhiji i periodičnim konvulzijama koje su neizbežna sudbina kapitalističke proizvodnje — što bi to, gospodo, bilo drugo nego humanizam, »mogućći komunizam?« (*Dokumenti*, Treća sednica OK SKJ, str. 42—43).

Slična mesta mogla bi se navesti iz *Kapitala*, *Manifesta*, *Nemačke ideologije*, *Gotskog programa* i drugih spisa klasične marksističke literature. Ali ovde nije reč o tome. Izvornom Marksu i marksizmu vraćamo se da bi šire i temeljnije shvatili naš Zakon o udruženom radu — koji uskoro treba da bude usvojen.

Termin udruženi rad u praksi i teoriji jugoslovenskog socijalizma se i pre donošenja Zakona ne samo odomaćio, već je postao i temeljna ustavna kategorija. Ipak, podvučimo još jedanput, udruženi rad u našim uslovima se ne može poistovetiti s Marksovom »slobodnom asocijacijom rada«, budući da je reč o početnoj etapi stvarnog ekonomskog udruživanja kao bitnoj osnovi drugog i protivurečnog istorijskog procesa oslobodjenja rada i ličnosti. I zato Edvard Kardelj s pravom ističe da Zakon »predstavlja kontinuitet naše socijalističke revolucije i razvoja sistema socijalističkog samoupravljanja. U stvari, on je zasnovan na načelnim osnovama koje su već odavno utvrđene u razvoju naše revolucije. A kao takav, on je istovremeno i nova, da tako kažem, odskočna daska za dalji razvoj socijalističkih i samoupravnih odnosa koji, na-

ravno, ne zavise samo od ovog Zakona nego i od celokupnosti materijalnih i subjektivnih, unutrašnjih i spoljnih uslova u kojima se razvija naše socijalističko samoupravno društvo«. (*Dokumenti*, str. 43).

Udruženi rad u našim uslovima mogao bi se, prema tome, bar približno odrediti kao udruživanje radničke klase i radnih ljudi čiju osnovu čini društvena svojina nad sredstvima za proizvodnju, »proizvodnja vrednosti« i organizovano usmeravanje samoupravnosti kao univerzalnog društvenog odnosa i individualno prisvajanje kao oblik društvenog prisvajanja prema rezultatima rada.

Ovaj princip nagrađivanja prema rezultatima rada, koji je Marks jasno obrazložio u *Kritici Gotskog programa* duboko prožima i naš Zakon o udruženom radu. Marks je, naime, tako rekao da je nagrađivanje prema radu u prvoj fazi komunizma, u socijalizmu, ograničeno »buržoaskim pravnim horizontom«, jer se radi o primeni jednake kriterija na nejednake radne sposobnosti i mogućnosti pojedinaca što u takvim uslovima, rezultira opravdanim socijalnim nejednakostima. Zato tu princip i praksa socijalističke solidarnosti bar donekle važe kao korektiv ovog građanskog kriterija.

Uravnilovka je danas već anahron pojam i nikom ne pada na pamet da bi socijalizam mogao imati kao nekakav moralni princip jednakost u siromaštvu, asketizmu i slično jer ovaj zahtev znači puklo moralisanje i apel na »primitivnu ličnost« da ne bude egoistička. Marks je tražio razotudjenje »privatne ličnosti«, prevaziženje klasičnih granica najamnog rada i najamnog odnosa da bi se na taj način prevazišla i prevlast potrebe prisvajanja kao jedine potrebe nad ostalim ljudskim potrebama.

Gubilo se tu iz vida da socijalizam nužno koristi sve materijalne i ljudske interese i potencijale za stvaranje razvijenijeg, modernog i čovečnijeg društva. Stoga je Marks i ostavio poruku da se princip nagrađivanja prema radu ne proglašava vrhunskim ovaploćenjem apsolutne pravdeosti. »Tek u višoj fazi komunističkog društva — pisao je on u *Kritici Gotskog programa* — kada nestane ropske potčinjenosti individua podeli rada, a s njome i suprotnost između intelektualnog i fizičkog rada, kad rad postane ne samo sredstvo za život nego i prava životna potreba, kada sa svestranim razvitičkom individualnom porastu i produkcijske snage i svi izvori društvenog bogatstva poteknu obilnije — tada će tek biti moguće sasvim prekoračiti uski buržoaski pravni horizont i društvo će moći na svojoj zastavi ispisati: SVAKI PREMA SVOJIM SPOSOBNOSTIMA, SVAKOME PREMA NJEGOVIH POTREBAMA!«

Marks je u *Kapitalu* pisao: »Carstvo slobode počinje, u stvari, tamo gde prestaje rad koji je određen nevoljom i spoljašnjom svrshodnošću...« To je ona etapa društvenog razvoja gde se na ovom področju života sloboda »može sastojati samo u tome da udruženi čovek, udruženi proizvođač, racionalno uredi ovaj svoj promet materije s prirodom, da ga dovedu pod svoju zajedničku kontrolu, umesto da on njim gospodari kao neka slepa sila«. Podvlačeći da čitav taj splet odnosa i procesa »još uvek ostaje carstvo nužnosti«, Marks zaključuje da tek s druge strane tog carstva »počinje razvitičak ljudske snage koji je svrha samom sebi, pravo carstvo slobode, ali koji može da procveta samo na onom carstvu nužnosti kao svojoj osnovici«.

Ljudi će, dakle, imati vlastiti društveni život pod svojom kontrolom i biće slobodni bića samo u meri u kojoj racionalno organizuju svoje međusobne životne odnose kao ljudske odnose. To ostaje, svakako, zastava, nivo morala, putokaz do stvarne zajednice u kojoj pojedinci, svojim udruživanjem i pomoću njega, ostvaruju istinsku slobodu s kojom nestaje svaki oblik prinudnog rada, rada iz nužde. Savremeni tehnički i tehnološki progres govori da su Marksova predviđanja od pre stoljeća i po bila ispra-

vna, budući da rad sve više postaje tehničko »a čovekova proizvodnja — slobodno duhovno stvaranje.« Već danas je, dakle, prisutan snažan pokret ka praksi u njenom proizvodnom smislu — kao onom stanju u kojem je svaki oblik odnosa čoveka prema svetu celovit, slobodan i neposredan, ka stanju u kojem će nestati »prakse otuđenja«, bez robe, novca, politike, prava itd, jer će ovi oblici postati ljudski.

Vraćajući se, međutim, u realne okvire ekonomske i političke današnjice, socijalizam nipošto nije stvarna Paskalova misao da »čovek nije dao ni anđeo«, već potencijalno i jedno i drugo, odnosno ljudsko biće koje stvara društvo i sebe i upravo stvarajući ovo prvo on stvara i sebe i obratno. Na putu očovečenja ne čekaju nas samo »zvezdani trenuci«, dijalektika istorije nas uči da promašenih koraka naprosto mora biti. Srećna je okolnost za naše društvo, a to je podvučeno i u Zaključcima X kongresa SKJ, što ono uvek poseduje i moralne i intelektualne snage da sebe ocenjuje i saznaže, da se stalno definiše kritikuje i prevazilazi.

I Zakon o udruženom radu, u tom smislu, podigao nas je navise: podiže praksu na nivo principa, artikuliše one snage, interese i potrebe koji odgovaraju konceptu i ciljevima samoupravnog društva i čine da on bude racionalan i efikasan. Nije, dakle, stvar u tome da se Zakon kao gotova šema primenjuje na zatečeno stanje, postojeće odnose i procese, već da se konstituiše na osnovama pozitivnih iskustava prakse, a ona opet, nakon njegovog usvajanja, uređuje njegovim odredbama.

To ne može biti, kako se ponekad misli, samo posao za vrsne pravnike i ekonomiste nego za sve radne ljude i građane. Jer definicija specifikuma našeg udruženog rada jeste da je on socijalistički samoupravni rad, a što znači da prirodu našeg udruženog rada opredeljuju iste društveno-ekonomske i društveno-političke komponente koje opredeljuju karakter socijalističkih samoupravnih odnosa. Tu, pre svega, spadaju komponente kao što su društvena svojina, vlast radničke klase i svih radnih ljudi, neotuđivo pravo radnika na rad društvenim sredstvima i samoupravljanje kao istinski demokratski način regulisanja odnosa u društvenoj reprodukciji i društvu kao celini.

Društvena svojina je na taj način, zajednička svojina svakog pojedinog radnog čoveka i to onoliko koliko mu obezbeđuje pravo rada društvenim sredstvima, zajedno sa svim njegovim neotuđivim pravima koja su vezana za osnovno pravo rada. Edvard Kardelj s razlogom podvlači »ta prava uključuju i pravo prisvajanja sredstava za ličnu i zajedničku potrošnju prema radu, pod jednakim i ravnopravnim uslovima s drugim radnicima. Na taj način — nastavlja dalje Kardelj — društvena svojina se izražava u pravu rada društvenim sredstvima, a u isto vreme i u odgovornosti svakog radnika da to pravo ostvaruje u punoj ravnopravnosti sa svakim drugim radnikom koji ima to isto pravo, zajedno sa svim drugim i pravima i odgovornostima koje su vezane za to osnovno društveno-ekonomsko pravo radnika. Time društvena svojina zadržava — u pozitivnom smislu te reči — postaje ničija i svačija, tj. zajednička i lična«.

U istoriji je uvek bilo da se *KLJUČ SUDBINE VELIKIH IDEJA NE NALAZI U NJIMA VEĆ U MOGUĆNOSTIMA NIHOVOG PRAKTIČNOG OSTVARIVANJA*. Takav i Zakon o udruženom radu, njegov opšti koncept i sadržaj, može doživeti i doživljavaće svoju potvrdu jedino u praksi i kroz praksu. Zakon, kao ustalom i sva druga temeljna dokumenta našeg društva, (Ustav SFRJ, Program SKJ i dr) u oslobodjenju rada vidi svoj krajnji cilj, ali ostaje na posebnijim zakonima, samoupravnim sporazumima i društvenim dogovoranjima da se koncipira i iz dana u dan drži u kursu sasvim konkretna politika, s nizom konkretnih mera i korektura za društvenu transformaciju na koloseku normi udruženog rada.